

TÜRK DEVLET GELENEĞİNDE İKTİDARIN MEŞRULAŞTIRILMASINDA RÜYANIN KULLANIMI*

Abdullah Temizkan* • Erhan Aktaş**

Özet

İktidarla halk ilişkisi tarihçi için son derece önemli bir fenomendir. Sadece bugün değil eski dönemlerde de iktidarda olanlar yönettikleri halk kitleleri ile bazı ilişki modelleri kullanmışlardır. En baskıcı yönetim modelleri bile iktidarlarını halka benimsetmek için gücün yanı sıra bazı ikna metotlarını da kullanıyorlardı. Biz bu iknâ metotlarına “meşrulaştırma” diyoruz. Türk tarihinde de meşrulaştırma metotlarının birçok çeşidini görmek mümkündür. Biz bu makalede Türklerin kullandığı meşrulaştırma vasıtalarından birisi olan “rüya”nın kullanımını ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Osman Gazi, rüya, bilinçaltı, meşrulaştırma, devlet geleneği

Abstract

Relationship between authority and people is an extremely important phenomenon for historians. Not only today but also in former times those in power have used some models of relationship with masses. Even the most authoritarian management models have used some methods of persuasion as well as force for people to adopt their power. We call these persuasion methods as “legitimation”. It is possible to see a lot of methods of legitimation in Turkish History. In this article we evaluate the dream which Turks have used as a legitimation method.

Key Words: Ottoman, Osman Gazi, dream, subconscious, legitimation, state tradition

Bu çalışmada iktidarın meşrulaştırılması olgusunun Türk Devlet geleneği içerisinde nasıl algılandığını, meşruiyetin kaynaklarının neler olduğunu tartışmayacağız. Türk tarihi boyunca çeşitli meşrulaştırma girişimlerinde bir bilgi kaynağı olarak algılanan rüyanın nasıl kullanıldığı üzerinde duracağız. İktidarın meşrulaştırılmasında siyasal erki elinde bulunduranlar tari-

* Bu makale 2010 yılında İzmir/Çeşme’de gerçekleştirilen II. Türk Dünyası Kültür Kongresi’inde sunulmuştur.

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk tarihi Anabilim Dalı, abduhah.temizkan@gmail.com.

** Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Halkbilimi Anabilim Dalı, erhanak-tas35@hotmail.com.

hin çeşitli dönemlerinde farklı argüman, motif ve vasıtaları kullanmışlardır (Timur 2004: 42). Rüya da bu bağlamda kullanılan önemli araçlardan birisidir. Burada bizi rüyanın kullanımından ziyade nasıl kullanıldığı ilgilendirmektedir. Pozitif bilimlerin yaygınlık kazanarak bilimsel bilgi alanında iktidarını ilan etmesinden önce bütün toplumlar için rüyalar güvenilir bilgi kaynaklarıydı (Jung, 97: 29; Bruhl 2006: 89). Bugün bile bir bilgi kaynağı olarak rüyanın eski işlevini kısmen devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Konu rüya olunca psikolojiden faydalanmak kaçınılmaz bir zorunluluk olarak kendini göstermektedir (Saydam 1997: 45). Ayrıca rüyalarla benzerlikleri bakımından mitoloji ve destanları inceleyen bilim dalı olan halkbiliminden de faydalanacağız.

Psikoloji bilimi rüyayı inceleme alanına dahil etmiş ve bu konuda önemli sonuçlara ulaşmıştır. Özellikle rüyalar hususunda bilinçaltının işlevi belirgin bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu konuda ilk bilimsel çalışmaları yapan *Sigmund Freud*'dur. Daha sonra onun öğrencileri olan *Adler* ve *Jung* bu konuda çalışmalara devam etmişlerdir. Biz bu makalede Jung'un bilinçaltı teorisini temel alacağız. Bilinçaltının anlaşılması rüyanın anlaşılması bakımından hayati bir önem taşımaktadır. *Jung*'a göre "bilinçaltı kuşaktan kuşağa kalıtsal olarak geçen işlevsel bir düzendir ve her zaman var olmuştur." (Jung 1997: 31). *Jung* bilinçaltını düşlerde ve anormal beyinsel durumlarda bilinçte beliren bir imgeler ve biçimler okyanusu olarak tasvir etmektedir. Ona göre insanlığın başlangıcında bireysel bilincimizin yerini tutan bir topluluk ruhu vardı. Sonra bu parçalanarak bireysel bilinçler ortaya çıktı. Bireysel bilincimiz denizde yüzen bir gemiyi anımsatırcasına irksal bilinçaltının engin sahası üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle kökensel ruh dünyasından hiçbir şey yok olmamıştır (Jung 1997: 43).

Rüyaya gelince, *Jung*'a göre rüya ruhun en karanlık, en gizli köşelerine yerleşmiş dar bir kapıdır. *Jung* bu kapının benlik bilincinin varolmasından çok önceki bir zamana, ruhu bireysel bilincin hiç ulaşamayacağı bir yerin çok ötelere sürükleyip götüren o kökensel geceye açıldığını ileri sürmektedir (Jung 1997: 49). Düşlerimiz kesinlikle bilinçaltı doğamızdan kaynaklanmaktadır (Jung 1997: 56). Ona göre düşlerin mitolojik temaları öz ve yabancı halkların mitolojilerindeki sembolleri içerisinde barındırmaktadır. Bu durumda düş irksal(kolektif) bir anlam yani genel insana özgü bir anlam taşır. Düşler ancak mitolojik bir sembolizmden yani kolektif nitelikten beslendiği sürece kabul edilebilir bir durum sergilerler.¹ *Jung* rüyanın, bilinçaltının belli andaki durumunun ani ve simgesel bir öz sunumu olduğunu ileri sürmektedir (Jung 1997: 178). *Jung*'a göre gördüğümüz rüyaların önemli bir kısmı gündelik hayatımızla ilgilidir. Ama anlamlandıramadığımız bazı büyük rüyalar vardır ki onlar bizim kendi öz yaşamımızla değil kolektif bilinçaltıyla yani atalarımızın yaşadıklarıyla ilgilidir. İşte *Jung*'un rüyalarda

¹ Jung, ilkel insanların bu tür düşleri "büyük düşler" diye adlandırdıklarını ileri sürüyor (Jung 1997: 57).

gördüğümüz sembollerle mitolojik semboller arasında ilişki kurmasının nedeni budur. Ona göre bir çok mitolojik sembol kişilerin rüyalarında yer alır (Jung 1997: 162-163).² Jung'un bu teorisini destekleyen başka yaklaşımlar da bulunmaktadır. Mesela Bilgin Saydam "Masallar, mitler ve rüyalar aynı kumaştan biçilmiştir. Üçü de bilinç dışının ürünüdür." derken benzer bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Ona göre ilk ikisi ortak bilinç dışından beslenen ilksel kaynakları ile kişisel bilinçdışının ürünüdür. Psikanalizin öncülerinden Karl Abraham ve Otto Rank, mitleri halkların kitle rüyaları/fantezileri olarak tanımlarlar. Campbell'e göre; rüya kişiselleştirilmiş mit; mit ise kişisellikten arındırılmış rüyadır." (Saydam 1997: 45). Nasıl ki bir rüya kişinin geçmiş ve bilinçaltı ile ilgili ise bir mit de o mitin içinden çıktığı toplumun geçmişi ve kolektif bilinçaltı ile ilgilidir. Nasıl bir rüya onu gören kişiye özü hakkında önemli bir gerçeği işaret ediyorsa, bir mit de bütün insanları ilgilendiren önemli psikolojik gerçekliğin göstergesi olabilir (Saydam 1997: 46). Ayrıca mitolojik zamanla rüya zamanı geriye çevrilebilirlik bakımından örtüşmektedir (Eliezer 2001: 180; Levy-Bruhl 2006: 91). Bizim üzerinde durduğumuz rüyalar siyasal mesajlar içeren kurucu rüyalarlardır. Bu bakımdan da mitlerle benzerlikler göstermektedir (Divitçioğlu 2004: 50; Eliezer 2001: 15-16).

Bu sembollerle hangi mesajların verildiği konusunda bir toplumsal mutabakatın varlığının ortaya konulması son derece önemlidir (Roux 2002: 72). Rüya bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılırken mit ve destanlarla arasındaki zamansal ve mekansal benzerliklerden hareketle bilinçli ya da bilinçsiz analogiler yapıp yapılmadığı önemli bir kıstas olacaktır. Bugün için kullanılan rüyanın gerçekten görülüp görülmediği gibi bir meselenin nasıl çözüleceğinin bulunması bakımından önem arz etmektedir. Eğer bir rüyaysa bunu bilinçaltının kolektif bilinçaltından aldığı sembollerle verdiği bir mesaj olarak mitolojinin yorum yönteminin kullanılması tavsiye edilecektir. Diğer taraftan eğer ortada gerçekten görülen bir rüya yok da erki elinde bulunduranlar rüyanın toplumsal etkisinden faydalanmak amacıyla siyasal mesajlar veren semboller içeren bir rüya uyduruyorlarsa burada mitoloji tahlil yönteminin yanı sıra siyaset felsefesi de devreye sokulmak zorunda kalınacaktır. Zira burada sadece bilinçaltından gelen semboller değil, toplumun ortak sembol dilini bilen erk sahiplerinin bu semboller içerisinden bazılarını bilinçli olarak seçerek bilinçaltı sembolleri yoluyla topluma maksatlı mesajlar vermeleri söz konusudur.

Bayart'a göre: "Rüya tarihsel olarak toplumsal değişim aracı olmuştur ve hâlâ da öyledir. Aynı şekilde Batı'da da rüya "bireyin kendisini ortaya

² Bu nedenle Jung "Örneğin düşünde gördüklerinin kaynağını ve izlerini boş yere kişisel deneyiminde arayan kişinin hiçbir bilgi edinmemesine karşın bunlara eski söylencelerde ya da eski betiklerde rastlamam beni şaşırtmaz." yorumunu yapmaktadır (Jung 1997: 216); Özgül de siyasi rüyaları kolektif şuuraltının bir ürünü oldukları için önemsemektedir (Özgül: 2004: V).

koyduğu temel yollardan biri olmuştur.” (Bayart 1999: 129). İslam öncesi Türk toplumunda da günümüzün animist toplumlarında olduğu gibi rüya önemli bir güvenilir bilgi kaynağıydı (Levy-Bruhl 2006: 90). İslamî gelenek içerisinde de rüya bazı alimler tarafından güvenilir bilgi kaynakları arasında kabul edilmiştir (Yıldırım 2001: 1-17). Alelade rüyaların dışında, kurucu ve siyasi mesajlar taşıyan rüyaların etkileri daha derin ve güçlü olmuştur. Rüyaların birey ve toplum üzerindeki etkisinin farkında olan siyasal iktidarlar veya iktidarı ele geçirmek isteyenler bu güçten faydalanmak istemişlerdir. Büyük devletler kuruluşlarını ve devlet geleneklerini ve siyaset felsefelerini böyle kurucu rüyalara dayandırma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu yolla manevî bir güç kazanarak iktidarını halk nazarında meşrulaştırma geleneği Türklerde eski devirlerden beri bulunmaktadır (Ögel 1989: 23; Kuzubaş 2007: 307). Şüphesiz bu tip rüyaların en meşhuru Osmanlı Devleti’nin kurucusu kabul edilen *Osman Bey*’in, *Şeyh Edebalı*’nın evinde gördüğü rivayet edilen rüyadır. “*Osman Gazi* uyuyunca rüyasında gördü ki bu azizin koynundan bir ay doğar, gelir, *Osman Gazi*’nin koynuna girer. Bu ayın *Osman Gazi*’nin koynuna girdiği demde göbeğinden bir ağaç çıkar. Gölgesi dünyayı tutar. Gölgesinin altında dağlar var. Her dağın dibinden sular çıkar. Bu çıkan sulardan kimi içer, kimi bahçeler sular, kimi çeşmeler akıtır.”

“*Osman Gazi* uykudan uyandı. Sürdü geldi. Şeyhe haber verdi. Bunun üzerine şeyh der ki: ‘Oğul *Osman*! Sana müjde olsun ki Hak Taâlâ sana ve nesline padişahlık verdi. Mübarek olsun. Ve benim kızım *Malhun Hatun* senin helalin oldu’. Hemen nikah edip kızını *Osman Gazi*’ye verdi.” (Aşıkpaşaoğlu Tarihi 1985: 17; Köprülü 1991: 6).

Biz öncelikle hareket noktamız olan bu rüyanın Türk tarihinde bir benzeri olup olmadığına bakacağız. Bakacağımız rüyalarda arayacağımız önemli unsurlar bu rüyadaki ağaç ve ay gibi merkez sembollerin yanı sıra iktidarın meşrulaştırılması endişesinin bulunması olacaktır. Bunu yaparken kronolojik olarak geriye doğru gideceğiz. Akabinde söz konusu rüyanın sembollerinin mitolojik vasıflara sahip olup olmadığını anlamak için rüyanın içerisindeki sembollerin Türk mitolojisi içinde olup olmadığına varsa be sembollerin Türk kültüründe ne anlama geldiğine bakacağız. Buradan elde edeceğimiz sonuçlar bize *Osman Gazi*’nin ve diğer benzer rüyaların ne anlama geldiğini başka bir deyişle nasıl anlaşılması gerektiğini gösterecektir. *Osman Turan*, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*’nde Selçuklu Devleti’nin kurucusu olan *Selçuk Bey*’in babası olan *Dukak*’ın gördüğü bir rüyadan bahsetmektedir: “*Dukak* rüyasında göbeğinden üç ağacın çıktığını, her tarafı saran dallarının göklere yükseldiğini görmüş ve bunun üzerine *Korkut Ata* da kendisine evlatlarının cihan padişahı olacağını müjdelemiştir.” (Turan 1980: 153). Benzer bir rüya rivayet de *Enveri*’nin *Düstârname*’sinde anlatılmaktadır: Osmanlı hanedanının atası olarak belirtilen *Ayaz*, arkadaşı olan *Han*’ın kızı ile nişanlandıktan sonra rüyasında öldüğünü ve toprak olduğunu görmüştür. Bu topraktan büyüyen bir ağacın altı dalından birisi bütün dün-

yayı sarmış ve bütün insanlık bu ağacın gölgesinde toplanmıştır. Başka bir arkadaşı altı oğlu olacağını ve bunlardan birinin neslinin kıyamete kadar yaşayacağına yormuştur (Düsturname-i Enverî 2003: 8; Imber 2000: 261). Yine Cürcanî *Tabakat*'ında Gazneli Mahmud'un doğumundan bir saat önce babası Sebüktegin'in gördüğü bir rüyadan bahsetmektedir. Sebük Tegin'in rüyasında evindeki ateşlikten/ocaktan bir ağaç çıkararak bütün dünyaya gölge saldığını görmüştür. Rüyayı yorumlayan bir tabirci "onun fatih bir oğlu olacağı"nı söylemiştir (Köprülü 1991: 7.; Köprülü olayı böyle naklederken Özgül buradan yaptığı alıntıda ocaktan ağaç değil de ateş çıktığı şeklinde vermiştir. Özgül 2004: 8).

Biz sadece kroniklerde zikredilen bu rüyalarla yetinmeyeceğiz. *Jung*'un kuramı uyarınca Türk mitolojisine, destan ve efsanelerine de bakacağız. Bu bağlamda benzer bir rüyayı Reşideddin, *Oğuzname*'sinde görmek mümkündür: "Türklerin dasitanî kağanlarından *Tuğrul* ile iki kardeşinden bahsedilmektedir. Bu kardeşlerin babaları bir rüya görmüştür. Rüyasında: kendi göbeğinden çıkan üç büyük ağaç gövdesi büyüyerek her tarafa gölge salar ve tepeleri göğe erişir. Kabilenin kamı rüyayı, kabile içerisinden büyük bir kağan çıkacağına yorar ve bu sırrı kimse ile paylaşmamasını söyler." (Togan 1982: 73; Köprülü 1991: 7). *Manas Destanı*nda *Manas*'ın dirileceği rüyada görülür. *Manas*'ın evinin ocağından çıkıp göklere yükselen bir ağaçtan söz edilmektedir (Ergun 2004: 175). Ağaç motfinin belirgin olduğu bu rüyanın bir benzerini de Babil Hükümdarı *Nabukadnezar*'ın gördüğünü biliyoruz. *Nabukadnezar* rüyasını şöyle anlatmaktadır: "Yatağımda yattığımda zihnimde canlanan görünümeler şunlardı. Bakıyordum ve işte, toprak alanın ortasında çok büyük bir ağaç vardı. Bu ağaç çok büyük ve güçlü idi. Doruğu göklere uzanıyordu ve dünyanın her yerinden görülüyordu. Yaprakları çok güzel, meyveleri çok boldu. Herkese yetecek besin vardı üzerinde. Hayvanları gölgesine sığınyordu. Kuşlar dallarına yuva kuruyordu ve bütün canlılar ondan besleniyordu. Usumda beliren görünümelerde çevreme bakıyordum ve işte gözetenlerden ve aziz olanlardan birisi gökten indi. Büyük bir gürültüyle bağırdı ve şöyle dedi: Ağacı devirin ve dallarını kesin; yapraklarını yolun ve meyvelerini yok edin; hayvanları gölgesinden kaçsın, kuşlar dalları terk etsin! Fakat köklerin bulunduğu gövdeyi yerde bırakın ve tarla otlarının arasına zincirlerle bağlayın onu. Gökyüzünün çiğleriyle ıslansın ki, hayvanlar ve toprak otlarıyla eşit olsun. İnsan yüreği söküp alınsın ondan, bir hayvan yüreği verilsin ona ve yedi zaman geçsin üstünden". Rüyanın ikinci bölümünde ağaç kişileşiyor ve bu kişi rüyayı gören kralın kendisi oluyor (Jung 1997: 166-167). Tevrat'ta da ağacın bu rüyada gördüğü işleve benzer bir rol oynadığını görüyoruz: Yakup, "Düşte yeryüzüne bir merdiven dikildiğini, başının göklere eriştiğini gördü. Tanrı'nın melekleri merdivenden çıkıp iniyorlardı." Sonra Rab (Tanrı), "Yeryüzünün tozu kadar sayısız bir soya sahip olacaksın. Doğuya, batıya, kuzeye, güneye doğru yayılacaksınız. Yeryüzündeki bütün halklar sen ve soyun aracılığıyla kutsanacak." sözleriyle Yakup'un rüyasını yorumlamıştır (Ocak 1999: 83; Eski Ahit, Tekvin,

Bab 29).³ Bu örneklerden hareketle diyebiliriz ki, rüyanın merkezindeki ağaç motifi düzeni/kozmosu temsil etmekle birlikte yüksekliği ile tanrı katına ulaşmakta, dalları vasıtası ile de aradaki iletişimi sağlamaktadır. Böylece bu bakış açısının sadece Türklere özgü olmayıp evrensel bir yanının da olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Türk kültürü bu anlayışı muhafaza etmiş ve bugünlere kadar taşıyabilmiştir.

Ağaç kültü dünyadaki kültürlerin ortak unsurlarındandır. Hiç şüphesiz Türk destan ve mitolojilerinde ağaç çok önemli bir figürdür. *Oğuz Kağan* Destanı'ndan, *Oğuz Kağan*'ın savaşa hanımıyla birlikte giden beylerinden birisi savaşta ölür. Düşmandan kurtulan kadın Kağan'ın arkasından yetişmiştir. Bu sırada hamile olan kadının sancısı tutmuştur. Soğuk havada sığınacak yer bulamayan kadın bir ağacın kovuğuna sığınır ve orada bir oğlan çocuğu dünyaya getirir. Durumu *Oğuz Kağan*'a bildirdiklerinde "bunun babası bizim önümüzde öldü" der. Onu düşünen kimsesi yok diyerek çocuğu evlat edinir. Adını Kıpçak koyar. Eski Türk dilinde içi boş ağaca "Kıpçak" derlermiş. Bu çocuk da ağaç içinden doğduğundan adını Kıpçak koyarlar (Ebulgâzi Bahadır Han 1996: 238). *Oğuz Kağan* destanı'nın Uygurca varyantında ise bir gün ava giden *Oğuz Kağan*, ortasında ağaç olan bir göle ulaşır. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardır ve yalnız oturmaktadır. Çok güzel bir kızdır. Gözü gökten daha göktür. Öyle güzeldir ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse 'eyvah! Ölüyoruz!' der ve tatlı süt kımız olurdu (Arat 1987: 618). Diğer taraftan *Tarih-i Cihanguşa*'da Uygurların türeyiş destanı şöyle anlatılır: "...Karakurum ve Selenga ırmaklarının birleştiği yerde birbirine yakın iki ağaç vardı. Bu ağaçların yakınında büyük bir dağ vardı. Bir gün gökten o dağların arasına bir aydınlık düştü. Bunun üzerine dağlar günden güne büyümeye başladı. Bu garip olayı gören Uygurlar hayretler içinde kaldılar. Dağa tevazu ile yaklaştılar. Orada kulağa hoş gelen nağmeler duydular. Her gece o aydınlığın etrafında otuz defa şimşekler çakardı. Uygurlar bir gün yine oraya gittiklerinde, orada ayrı ayrı kurulmuş boş çadırlar gördüler. Bunların her birinde bir süt çocuğu oturuyordu. Toplanan kabile onları aldı ve dadılara emanet etti. Çocuklar büyüyünce anne ve babalarını sordular. Onlar da o ağaçları söyleyince o ağaçlara gittiler. Çocuklar bir anne ve babaya nasıl davranılırsa öyle davrandılar, sevgi ve saygı gösterdiler. Bu durum karşısında dile gelen ağaçlar güzel huylarla süslenmiş olan hayırlı evlatlar ana ve babalarına bu şekilde davranırlar. Ana baba hakkı gözetin! Ömrünüz uzun, şansınız daim olsun! dediler. Bunun üzerine etraftaki kavimler onlara şehzadelere davranır gibi davrandılar. Geri döndüklerinde her birine ad verdiler. Gördükleri olayın tesirinde kalarak onların Tanrı tarafından gönderildiğine inandılar. İçlerinden akıl, bilgi, vücut güzelliği bakımından üstün olan Buku (Bögü) Tekin'i kagan olarak seçtiler." (Taş 2002: 101). Burada ağaç türeyişin kaynağı olarak tavsif edilmektedir.

³ Buradan hareketle sadece rüyaların değil kutsal kitapların anlaşılmasında da mitolojinin ve mitolojik motiflerin çok önemli katkısının olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Türk Kültürünün en önemli kaynaklarından olup animist dönemlere ait unsurları da içinde barındıran Dede Korkut hikayelerinde, bir kaos tarifi yapılacağı zaman:

“Karşu yatan kara dağum yıkılıptur
Gölgelice kaba ağacum kesilüptür”,

ibaresi kullanılırken, tam tersi bir durumda devletin dirliğini, düzenini temsil eden kişiye de *Türkistanun* direği diye hitap edilmektedir (Gökay 2001: 46).⁴ Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere ağacın en önemli işlevi *kozmosu* yani düzeni temsil etmesidir. Diğer taraftan ağaç destanlarda hayat kaynağı ve merkez motifi olarak da kullanılmıştır. Bu ağacın düzeni yani kozmosu temsil ettiği anlamına gelmektedir. Ağaç bir merkez olarak mekan ve zamanın gerçekleştiği noktayı temsil etmektedir. Dolayısıyla mekan ve zamanın kesiştiği yerde bir doğuştan bir hayattan söz etmek mümkün olabilmektedir (Taş 2002: 117). Bu durum bize “İslamiyet sonrası dönemde dahi sık sık rastladığımız *“hayat ağacı”*nın ne anlama geldiğini de izah etmektedir.⁵ Ağaç Türk kozmolojisinde evrenin dikey yapılmasını da temsil etmektedir. Yine *Dedem Korkut*’un kitabında ağacın bu yönü şöyle ifade edilmektedir:

“Başun ala bakar olsam başsız ağaç!
Dibün ola bakar olsam dipsiz ağaç.”

Dalları göklere uzanan kökleri de yer altına uzanan ve göğün direği olarak algılanan evrensel vasıflı bir ağaç motifi söz konusudur. *Orta Asya animizminde* ise yedi veya dokuz dallı ağaç *Kama* evrensel yolculuğunda merdiven hizmeti görmektedir (Ergun 2004:110). Bazı Türk toplulukları ise ağaca tanrısal anlamlar yüklemişlerdir. *Sabirler “Tengri Han”* ismindeki kutsal ağaçlara derin saygı göstermişlerdir. *Gök Tanrı* inancında ise *Hayat Ağacı* tanrının yeryüzündeki sembolüdür (Ergun 2004:148).

Aynı zamanda *Hayat Ağacı* kaganın, gücün ve iktidarın sembolüdür (Ergun 2004:157). Buraya kadar anlattıklarımız Türk kültüründe ağaç kültürünün ne kadar köklü ve güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç kısmında bu anlattıklarımızın ışığında artık ilk başta anlattığımız rüyalara geri dönebiliriz. *Jung*’un teorisinin penceresinden baktığımızda rüyadaki merkez motifi olan ağacın destanlarda ve mitolojide de merkez motiflerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Rüyanın basit olay akışı içerisinde de aynı işlevi görmekte dolayısıyla aynı mesajları vermektedir. Zaten bir kültürde bu kadar köklü ve kült haline gelmiş bir unsurun rüya-

⁴ Terek ya da direk kelimesi eski Türkçe de ağaç anlamına gelmektedir. Hatta bazı *Kıpçak* boylarında hala bu şekliyle kullanılmaktadır. bkz. Tavkul 2000: 392.

⁵ “Her üç alemleri kaplayan ve her üç aleminde merkezinde bulunan *Hayat Ağacı*; doğu yönündedir. Cennetin doğusunda tanrı mekanının doğusunda, yer yüzü hakanın evinin doğusundadır. Bütün ağaçlardan daha büyük, daha gösterişlidir ve hepsini de bünyesinde barındırır. Bu sebepler, *‘Han Ağacı’* ve *‘Hakan Ağacı’* diye adlandırılır.” (Ergun 2004: 40.; Taş 2002:110).

lara yansımaması şaşırtıcı olurdu. Diğer taraftan *Osman Gazi*'den önceki Türk Devletlerinin hakanlarının da benzer rüyalar görmüş olması *Osman Gazi*'nin gördüğü rüyanın tek olmadığını göstermektedir. Ağaç merkez motifli rüya adeta anonim bir rüyadır. Anadolu'dan Asya'nın içlerine kadar uzanan ortak bir kültürün ifadesidir. Bu kadar geniş alanda aynı sembollere aynı anlamların yüklendiği anlaşılmaktadır. Bu Sembol dilinin aynı zamanda çok geniş bir alana yayılmış Türk boylarının ortak dili olduğu da anlaşılmaktadır. Bu dilde elit ve avam ayrımı bulunmamaktadır. Bu rüyalar alelade rüyalar değil kurucu rüyalar olup siyasi bir mesaj taşımaktadırlar (Caroline Finkel de *Osman Gazi*'nin rüyasını kuruluş efsanesi olarak nitelendirmektedir. Finkel 2007: 2). Diğer taraftan buraya kadar naklettiğimiz rüyaların benzerlikleri son derece dikkat çekicidir. Bir kere rüyaların hepsi siyasi içerik ve kaygılar taşımaktadır. İkincisi hepsinde merkezdeki motif ağaçtır ve bu çok dikkat çekicidir. Dikkat çeken farklılık ise ağacın köklerini saldıği yer konusundadır. *Osman Gazi*'nin ve *Dukak*'ın rüyasında ağaç rüyayı görenin göbeğinde kök salarken diğerlerinde ocak ya da ateşlikte kök salmaktadır. Bu durum ister istemez insanın aklına ocakla göbek arasında bir bağlantı olduğu, bir özdeşlik ilişkisi kurulabileceğini getirmektedir. Çünkü Türk kültüründe *Ocak* kelimesi soy sop ve neslin devamı anlamına gelmektedir (İnan 2000: 70; Ekici-Öger 2007: 1361). Göbek ve göbek bağı ise bugün hala Türkçemizde soy-sopun devamlılığı anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca göbek kordonu anne ve çocuk arasındaki bağı temsil eden bir sembol iken burada bir erkeğin göbeğinden ağacın büyümesi üzerinde ayrıca durulması gereken bir husustur. Bu rüyanın köklerinin Türklerin atalarının anaerkil dönemlerine kadar uzanan bir sembol diline sahip olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ağaç bünyesinde hem eril hem de dişil öğeleri toplayan bir canlıdır. Bu haliyle de ilk atayı temsil etmektedir.

Bu rüyaların verdiği en önemli mesaj hiç şüphesiz siyasi olanıdır. Her şeyden önce rüyada halkın sembol dilinin kullanılması siyasi erk iddiasında bulunan kişi veya grupların bu iddialarını geniş halk kitlelerine duyurmak ve onları ikna etmek için kullanabilecekleri en etkili yollardan birisidir. İkincisi rüya içerisindeki semboller rastgele semboller olmayıp siyasi erk iddiasında olanların bu erki ya da kut'u tanrıdan aldıklarını çok sembolik ve açık bir şekilde hedef kitleye anlatmaktadır. Türk devlet geleneğinde "kut"un önemini hatırlamak bu mesajın ne kadar etkili olduğunu anlamak için yeterli olacaktır. Kutun bireye değil kaynak kişiden itibaren onun nesline verilmesi de ağaç sembolüyle güçlü bir şekilde geniş halk kitlelerine iletilmektedir. Bunu eski dönemlerin bir propaganda tekniği olarak da nitelenebiliriz. O dönemlerde sufilerin menkıbeler üreterek iktidarın meşruiyetinin sağlanmasında önemli roller oynadıklarını biliyoruz (Ocak 2004: 80). Zaten *Osman Gazi*'nin rüyasının anlatıldığı *Aşıkpaşazade*'nin eseri gerek yazılış şekli ve gerek dili itibarıyla yazılı bir eser olmakla birlikte sözlü geleneğinde izlerini taşımaktadır. Bu yönüyle de gaza için bir araya gelmiş alpların sefere çıkmadıkları zamanlarda okuyup dinledikleri bir eser oldu-

ğunu akla getirmektedir. Bu hususu Özkul Çobanoğlu müstakil bir makaleyle açık bir şekilde ortaya koymuştur (Çobanoğlu 1999: 65-82).

Ağaç sembolü vasıtasıyla kutun tanrıdan alınması bu siyasal iddianın kendisine dinî bir meşruiyet zemini oluşturmak istediğini göstermektedir. Hakan ya da hükümdarın tanrının yeryüzündeki gölgesi olma iddiası İslam öncesi döneme kadar uzanmaktadır. Biz de buna dayanarak Osman Gazi'nin rüyasının köklerini sadece İslam öncesi Türk tarihinde değil destanlarda ve mitoloji metinlerinde aradık. Bazılarının iddia ettiği gibi Osman Gazi'nin rüyası uydurma dahi olsa bizim yaklaşımımız itibarıyla tarihi değerini yitirmez. Zira bu sefer de bu rüyayı uyduranların Türklerin kolektif bilinçaltına ait sembolleri çok iyi bildikleri ve Osmanlı hanedanının iktidarını meşrulaştırmak amacıyla kaleme aldıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da bu metinlerin birer propaganda metni olduğu iddiamızı pekiştirir. Hal böyle olunca bu metinlere sadece birer tarihî olay tasviri olarak değil aynı zamanda Türk devlet felsefesi metinleri olarak da bakmak mümkündür. Bir adım daha ileri giderek şunu söyleyebiliriz, kronikler, destanlar ve mitolojinin yanı sıra kurucu rüyalar da mukayeseli olarak ve bilimsel bir nazariyat penceresinden bakılmak kaydıyla birer siyasetname metni gibi ele alınıp yorumlanabilirler.

KAYNAKLAR

- ARAT Reşit Rahmetî (2987). *Makaleler I*, Ankara.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi (1985). hzl. Hüseyin Nihal Atsız, Ankara.
- BAYART Jean François (1999). *Kimlik Yanılsaması*, İstanbul.
- ÇOBANOĞLU Özkul (1999). "Sözlü Kültürden Yazılı Kültür Ortamına Geçiş Bağlamında Erken Dönem Osmanlı Tarihlerinden Âşıkpaşazade'nin Epik Karakteri Üzerine Tespitler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı: 65-82.
- DİVİTÇİOĞLU Sencer (2004). "Selçuklu ve Osmanlı Sosyal Kuruluşlarında Ortak Kanon", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, Panel Bildirileri* (ed. Suavi Aydın vd.) Ankara: 47-61.
- Düsturname-i Enverî* (2003). Hzl. Necdet Öztürk, İstanbul.
- Ebulgâzi Bahadır Han (1996). *Şecere-i Terâkime*, hzl. Zuhâl Kargı Ölmez, Ankara.
- EKİCİ Metin-Adem Öger (2007). "Türklerde Ocak Kültü ve Bu Kültün Alevilik İnançına Yansımaları", *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, 2. Cilt (ed. Filiz Kılıç-Tuncay Bülbül), Ankara: 1357-1367.
- ELIEDA Mircea (2001). *Mitlerin Özellikleri*, İstanbul.

- ERGUN Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara.
- FINKEL Caroline (2007). *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, çev. Zülal Kılıç, İstanbul.
- GÖKYAY Orhan Şaik (2001). *Dedem Korkud'un Kitabı*, İstanbul.
- IMBER Colin (2000). "Osmanlı Hanedan Efsanesi", *Söğüt'ten İstanbul'a* (der. Oktay Özel-Mehmet Öz), Ankara: 243-270.
- İNAN Abdulkadir (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara.
- JUNG C. G. (1997). *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi* (çev. Engin Büyükinal), İstanbul.
- KÖPRÜLÜ Fuad (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara.
- KUZUBAŞ Muhammet (2007). "İlkellere Ait Anlatılarda Rüya Motifi" *Turkish Studies*, II/1:305-316.
- LEVY-BRUHL Lucien (2006). *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler* (çev. Oğuz Adanır), Ankara.
- OCAK Ahmet Yaşar (2004). "Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, Panel Bildirileri* (ed. Suavi Aydın vd.) Ankara: 75-89
- OCAK Ahmet Yaşar (1999). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhitler*, İstanbul.
- ÖGEL Bahaeddin (1989). *Türk Mitolojisi*, II, Ankara.
- ÖZGÜL Metin Kayıhan (2004). *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalarda*, Ankara.
- ROUX Jean-Paul (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul.
- SAYDAM Bilgin (1997). *Delî Dumrul'un Bilinci*, İstanbul.
- TAŞ İbrahim (2002). *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*, Konya.
- TAVKUL Ufuk (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara.
- TİMUR Taner (2004). "Kurucu Efsaneler ve Devlet", *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, Panel Bildirileri* (ed. Suavi Aydın vd.), Ankara: 35-46.
- TOGAN Zeki Velidi (1982). *Reşideddin Oğuznamesi; Tercüme ve Tahlili*, İstanbul.
- TURAN Osman (1980). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, İstanbul.
- YILDIRIM Enbiya (20019). "Beyhakî ve Hadis Rivayetinde Rüyaya Verdiği Değer", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/1: 1-17.